

Matthias Foss

Justedalens kortelige Beskrivelse (1750)

Etter den prenta utgåva 1802

Digital utgåve ved Oddmund L. Hoel

Jostedal historielag 2009
www.historielaget.jostedal.no

Innhald

Innhald	2
Føreord	3
Forerindring (1802)	4
Justedalens kortelige Beskrivelse	5
Vegane inn i dalen	5
Grendene	6
Gardar og eigedomstilhøve	7
Prestegjeldsinndeling.....	8
Breen.....	10
Øydeleggingane til breen.....	11
Ferdsel over breen	12
Ferdselen austover	13
Svartedauden, øydetida og Jostedalsrypa	14
Innbyggjarane	15
Jordbruk, handverk, jakt og årssyklus	16
Fjell og bruer	20
Prestegarden og kyrkja	21

Føreord

Justedalens kortelige Beskrivelse er ei av dei viktigaste kjeldene til livet i Jostedalen før 1800-talet, og det er eit sentralt verk i den norske historisk-topografiske litteraturen. Forfattern var Matthias Foss (1714-1792), fødd i København. Han vart prest i Jostedalen 1741, same året som han tok teologisk embetseksamen, og sat i embetet til han døydde.

Foss har sjølv datert manuskriptet til *Justedalens kortelige Beskrivelse* til mai 1750. Han tileigna og sende skildringa til biskop Erik Pontoppidan, som truleg tok med manuskriptet til Danmark då han forlet Bergen i 1754. Etter ei tid hamna originalmanuskriptet i Det Kgl. Bibliotek der det framleis ligg med katalogsignaturen "Thott 934 folio". Manuskriptet har iallfall vore kjent og nytta av Lars Hess Bing i *Beskrivelse over Kongeriget Norge, Øerne Island og Færøerne, samt Grønland* (København 1796). Manuskriptet vart fyrste gong prenta i 1802, i *Magazin for Danmarks og Norges topographiske, oekonomiske og statistiske Beskrivelse* (band 2, hefte 1, s. 3–44), utgjeve i København av Frederik Thaarup. Det var juristen og historikaren Jens Christian Berg som redigerte og klargjorde manuskriptet for prenting. Som ein kan lese i føreordet, skriv Berg at "adskillige af Forfatterens Tautologie eller unyttige Ordrighed er blevet bortskaaret", men òg at han "dog snarere har tilladt [seg] for liden end for megen Frihed".

Stykket ser seinare prenta to gonger, og historia bak desse utgåvene kjenner me. Andreas Wilhelm Rasch (fødd 1847) gjorde ei avskrift av den prenta versjonen frå 1802. Han var arkivar ved Statsarkivet i Oslo og son til Ole Christian Rasch, sokneprest i Jostedalen og på Hafslø. I 1931 sende Rasch avskrifta til De Heibergske Samlinger – Sogn Folkemuseum, og ho låg til grunn då skildringa til Foss vart prenta i *Tidsskrift utgjeve av Historielaget for Sogn*, 1948 (nr. 13, s. 200–224). 1948-utgåva låg så til grunn då stykket vart prenta i *Luster. Lokalhistorisk årbok*, 1995 (nr. 2, s. 77–87).

Gjennom desse avskriftene har det snike seg inn ein god del korrekturfeil. Jostedal historielag publiserte difor i november 2002 ei digital utgåve av stykket på nettstaden sin. Ho baserte seg direkte på den prenta utgåva frå 1802, og her var òg føreordet til J. C. Berg teke med. Det er denne avskrifta som her følgjer i ny og korrekturlesen utgåve. 1802-utgåva er følgt nøye, og dei einaste avvika er at:

- Fotnotane til J. C. Berg har fått laupande nummerering, mot stjernetekn i 1802-utgåva.
- Sperra og utheva skrift i 1802-utgåva er gjort om til *kursiv*.
- To klare skrivefeil er retta – dei var også retta i 1948-/1995-utgåvene: "Gringer" er retta til "Grinder", og "Urer og Galger" til "Urer og Galder".
- Det er laga mellomoverskrifter og ei innhaldsliste for å lette lesinga. 1802-utgåva hadde ikkje underkapittel.
- Dei originale sidetala er markerte i teksten. Når det står [s. 30], vil det altså seie at her byrjar side 30 i 1802-utgåva.
- Nokre av tilvisingane i notane til Berg er laga som hyperlenkjer. Dei peikar til utfyllande stoff på nettstaden til Jostedal historielag.

Stykket er elles ikkje utstyrt med merknader, og teksten er *ikkje* korrekturlesen mot originalmanuskriptet frå 1750. For utfyllande stoff om *Justedalens kortelige Beskrivelse* og Matthias Foss viser me til historielaget sin [nettstad om Matthias Foss](#).

Forerindring (1802)

Naar man undtager hvad der forekommer i og ved et Brev til Torfæus af 1693 fra Sognepræsten til Vig, Provst *Ivar Eriksen Leganger* (trykt i Suhms *Torfæana*, Hafniæ 1777. 4to), haves endnu intet angaaende *Sogn*, hvorvel denne Provinds af *Nordre Bergenhuus-Amt*, især i Henseende til Jordbrug, uden Tvivl maa ansees for den vigtigste i hele Stiftet. For at bidrage til denne Mangels Afhielpelse, meddeles denne, skjønt nu gamle, Efterretning om en Fieldbygd i *Indre Sogn*. Den har af sin Forfatter Hr. *Matthias Foss*, som da og længe efter var Sognepræst her, været tilskreven [s. 2] daværende Biskop, siden Procanzler Pontoppidan, der og formodentlig har deraf øst det lidet, han i sin [Norges naturlige Historie](#) anfører om Sneebræen, Justedalens største Mærkværdighed, som dog synes mindre bekiendt, endog hos os selv, end enten Helvetiens Glætscher eller Islands Jøkler. *Bing* har og betient sig heraf; men, paa sin Maade — — Nogle Anmærkninger har jeg vovet at tilføie; men for Resten leveres Beskrivelsen, som den findes i Originalen, naar undtages, at adskilligt af Forfatterens Tautologie eller unyttige Ordrighed er blevet bortskaaret, hvori jeg dog snarere har tilladt mig for liden end for megen Frihed.

J. Christjan Berg,

Voluntair i Rentekammeret. [s. 3]

Justedalens kortelige Beskrivelse

Hvoraf *Justedalen* egentlig haver sit Navn, kan man ei tilforladelig give nogen Efterretning om. Dog formenes, at det er et contraheret Ord, enten deraf, at det skiærer ind udi en lang Dal fra Søekanten, og saaledes er nævnet Inderste eller Indre Dal, eller formedelst det extenderer sig yderst i Nord, og saaledes er kaldet Yderste Dal og nu Jystedal.¹ [s. 4]

Vegane inn i dalen

Veien til denne Dal løber fra Søekanten paa tvende Steder, begge til Lands: den ene fra Lysters Hovedkirke, den anden fra Goupne Annex under Lysters Præstegield, saa at, paa hvilken af disse Kanter man vil, kan man reise ind til denne Dal; dog maa man først passere Lysters Præstegield een god Miil og tre Fierdinger igiennem, førend man kommer til dens Grændser, og det saaledes:

Fra Lysters Hovedsogn til en Gaard, hedder Kilen, er een Miil ganske slet og jevn Vei; fra Kilen maa man fare over et maadeligt Field, kaldet *Storhougen*, som er tre Fierdinger langt, hvorovenpaa boe tvende Jordemænd under Lysters Gield beliggende paa tvende separate Gaarder, paa en Distance af 1/4 Miils Længde imellem hver, hvoraf den første kaldes Øvre-Vigedalen, den anden Nedre-Vigedalen, fra hvilken sidste falder Veien ned ad til Justedalen; og strax, hvor denne sidste Gaard under Lyster slutter med sine Lodter og Lunder (d. e. Skov og Mark), begynde Justedalens Grændser, nemlig ved et Sted kaldet *Størkhellen*, et almindeligt Hvilested, hvor dette Steds Indvaanere, hvad heller de reise til eller fra Lyster, hvile sig gjerne, før de sætte over dette Field eller naar de komme derfra, eftersom der er en liden beleilig Plads eller Flek baade for deres Heste at [s. 5] bade og sig selv at recreere; thi har Naturen saaledes dannet det, at der er som en hvælvet Muur under Fieldet paa det Sted med rindendes Vand, at de baade der kan søge Ly mod Uveir og forfriske sig, som de og gjerne pleie at spise der af den Mad, de paa Veien tage med i deres Skræpper, før de reise længere. Og er det venteligt, at dette Sted af den Hvile, Folket tager sig der, haver sit Navn *Størkhellen*. Men er at mærke, at man ei kan reise denne Vei især med Heste, uden fra imod St. Hansdag til imod Mortensdag, formedelst det haarde Veir, der falder paa dette Field med Snee og Drev i en overflødig Mængde; dog naar man

¹ Hvad Forfatteren melder om Navnets Etymologie, er neppe rigtigt. Naar man i [Frimans Bergenske Fundatser 2 D. S. 207 ff](#) finder i et Brev af 1625, at Stedet kaldtes *Ljustedal*, ledes man til at troe, det kommer af Ljuster eller Lyster, som er Naboesognet.

desformedelst kan komme til at fare den, er den baade den bedste og mageligste Vei til Søen, ligesom man og langt snarere og uden Fare kan reise den fremfor den anden Vei, som løber til Goupnen.

Denne anden Vei fares fra Goupne Annex saaledes: Fra Gaarden Rønne, hvortil man lægger i Land, og til gaarden Leiremo er en god og slet Miil. Derfra til Gaarden Alsmo er en halv Miil meget tung, besværlig og farlig over en stor Aas, hvorhos Justedalens Grændser tage sin Begyndelse, nemlig ved en liden slet Flek kaldet *Hellemo-Øjene*. Der tage dette Steds Opsiddere sig ligeledes, som ved Størkhellen, Hvile, før de reise ind i Præstegieldet eller derfra [s. 6] til Søen, eftersom der findes Græsgang baade for deres Heste og Kreaturer, de nedføre til Søen² at sælge. Og fares denne Vei jevnlige baade Vinter og Sommer; men er bedst om Vinteren, naar Isene ligge, da man farer Elvene.

Og er *Justedalen*, som grændser mod Lyster, paa disse tvende Steder ei paa anden Maade at separere som et adskilt Præstegield, end ved Grinder, Gierder, Marschstene og Fieldskiær, d. e., hvor smaa Vande kan rinde langs ned med Fieldene i Graver til den store Elv, som løber fra Justedalen ned i Søen, hvilken Elv gjør Skilsmisse imellem disse to beskrevne Veie til og fra Søen.

Foruden at jeg har omrørt de tvende Hvilesteder, Størkhellen paa den høire Haand og Hellemo-Øjen paa den venstre, hvor dette Præstegield tager sin Begyndelse, naar man reiser fra Søen, saa maa jeg og erindre, at fra begge Steders Begyndelse, nemlig i Sør, kan Justedalen figureres som en halv Cirkel om i Vester, dog saa, at ongefær midt i Cirkelens Runding, hvor Præstegaarden med Kirken er lagt, skyder [s. 7] den sig ud som et Bueslag i Øster, og derfra igien lige ind i Nord.

Grendene

Og deles da dette Sted i fire Dale:

Den første kaldes *Niedalen*, til hvilken man fra Hellemo-Øjen regner en god halv Miil, som fares over en stor Aas kaldet Hougaasen, og er fra dette ommeldte Hvilested til første Gaard i Gieldet, som er meldt, en halv Miil. I denne Dal paa den venstre Side af Elven ligge disse sex Gaarde: *Øjen*, *Øvre-Myklemør*, *Nedre-Myklemør*, *Fosse*, *Sperle*, *Garen*, men paa den høire Side disse tre: *Aarenberg*, *Aasen*, *Brohem*, tilsammen ni i Tallet. Og er denne Dal en god Miil i Længden, ligesom den er og baade den besværligste og farligste til og fra Søen; thi formedelst den store Elv, som kommer her frem fra Dalen, den er som en Søe om Sommeren

² Ved Søen forstaaer Forfatteren det Inderste af den store *Sognefiord* ved Lyster Præstegield, hvor den faaer Navn af Lyster-Fiorden og Goupne-Fiorden.

og har udrevet aarlig de slette Veie, ere Veiene lagte op i Biergene i Urer og Galder, og altsaa meget besværlige; især er det værst at komme frem, hvor Lysters og Goupne Veien samles, nemlig ved Aarenberg Gaard paa den høire Side, hvor man farer over en stor Broe, som ligger over Elven ligefor Gaarden Fosse paa den venstre Side; thi har Elven, formedelst det dybe Fald ved Broen, saa stor en Fart, at der staaer jevnlig et stort Drev som en Regn langt over Broen, at man ved Overfarten [s. 8] maa see sig vel for, at man ei skal beskadiges eller falde ud, thi da er det umueligt at komme levendes op igien.

Og som denne Dal regnes til Kirken en god Miil, saa begynder den anden Dal derfra igien en god halv Miil ind i Øster, som før er meldt, da man atter farer over en Broe ind paa den høire Side til den, og kaldes

Kregedalen. I denne Dal ligge disse syv Gaarde, nemlig: *Bakken, Bierk, Vanberg, Yttrie, Kiervig, Kregen, Espe*. Her ligge Gaardene ganske nær ved hinanden, og er Veien ganske god og uden nogen Besværlighed at fare. Til den tredie Dal, som kaldes

Krondalen, hvor man maa reise paa den venstre Side af Elven, er fra Præstegaarden til første Gaard imod tre Fierdingers Vei. Og ligger i denne Dal, som er god Vei og slette Marke, disse sex Gaarde, hvilke ere og tæt med hinanden samlede, som hele Dalen er imod halvanden Fierdings Vei i det længste, nemlig *Hougen, Helgegaard, Kronen, Snetun, Grov, Bersæt*, hvor tæt ved denne Gaard ligger Isbræen, som herefter skal ommeldes. Og ligger denne Dal i Vester. Og foruden man herfra kan reise ind i den fjerde Dal i Nord, kaldet

Milvirdalen, saa løber den rette Vei dertil fra Kirken, hvorfra til dens første [s. 9] Gaard er trende gode Fierdingers Vei, som er noget besværlig, saasom man skal her over en Aas, førend man kommer derind. I denne Dal, hvor Gaardene saavelsom i Niedalen ligge noget fra hinanden, som den er tre Fierdinge i Længden, forsaavidt Gaardene ligge med sin Hiemslaatt, ere for nærværende Tid ikkun disse: *Elvekrog, Milvir, Lien, Øvre-Faaberg, Nedre-Faaberg*, og *NB*. da har Isbræen skudt sig ned fra den vestre Kant lige for disse tvende Gaarder meget stor.

Gardar og eighedstilhøve

Og bestaaer Justedalen da for nærværende Tid ikkun af 27 smaa hele og halve Jorder, i Leie ongefær beregnede til 29 Løber Smør, som beboes og styres af 28 jordmænd.³ Og foregives

³ Justedals Skibredes Skatteskyld beløber for nærværende Tid 30 Løber 1 Pund 18 Mærker Smør; men Landskylden er 21 Løber 2 Pund Smør, 7 Huder og 16 Bukkeskind, (hvilken Landskyld, reduceret til Smør, gjør 29 Løber og 12 Bismærker).

dette Sted at skal have havt det Navn i forrige Tider *Apostels gods*,⁴ henlagt til [s. 10] Munkenes Underholdning, hvoraf de havde deres aarlige Intrader, som siden er, efterat Kronen tog det i Possession, bortsolgt til adskillige Eiere, indtil det nu saa godt som i Et er samlet, saa at, naar disse trende Jorder Øjen, Øvre-Myklemør og Nedre-Myklemør fratages, som en og anden Bonde selv eier, er Sognepræsten til Fylkisbygden Hr. *Christoffer Munthe* Jordeier til den øvrige ganske Justedal.

Prestegjeldsinndeling

Foruden at jeg tilforn har ommeldet, hvorledes Justedalen er combineret og landfast med Lysters Hovedsogn paa den ene og Goupne Annexsogn paa den anden Side, dog nu et separat lidet Præstegjeld, saa har jeg endelig imod Formodning fundet i Kirkeskabet en gammel sønderreven Kopie af et Øvrighedens Rescript af 1636, hvilket beviser, at Justedalen har været et Annexsogn under Goupne Kirke, som da var Hovedkirke for Justedalen, saaledes lydende:

”Jeg *Jens Bielke* til Østeraad, Norges Riges Cancellar og Høvedsmand paa Bergenhuus, [s. 11] og *Ludvig Hansen Munthe*, Superintendens Bergensis, gjøre hermed vitterligt: at eftersom hæderlige og vellærde Mand Hr. *Otto Ravn*, Guds Ords Tienere til *Jystedals* Præstegjeld udi Sogn, samt Menigheden ibidem med hannem for os supplicando haver andraget, samme Gjelds Indkomst at være saa ganske ringe, at en Præstemand deraf med Hustrue og Børn ikke kan have sin nødtørstige Underholdning, hvorudover Menigheden i bemeldte *Jystedals* Gjeld nogen ringe Hielp til deres Sognepræsts Underholdning haver været begierendes, paa det deres Sielesørgere sin betroede Menighed, formedelst Hunger og Armod, ikke skulde nødes at entvige og de derudover i deres Saligheds sag forsømmes: da efterdi samme Gjelds ringe Vilkaar er os noksom bevidst, at bemeldte Hr. *Otto Ravn* deraf ikke kan have det daglige Brød, eftersom der udi samme Gjeld ikke findes flere end 12 smaa hele Gaarder og 12 halve Gaarder, og Sognepræstens ganske Indkomme der paa Stedet, beløber sig allene til 9 Tønder Havrekorn, hvorudover det samme Gjeld en Tidlang, førend Hr. *Otto* dertil blev kaldet, haver standet ledigt formedelst saadan ringe Indkomst, og Menigheden disimidlertid, med deres smaa Børn til Daaben at føre og anden Gudstieneste at forrette, med største Livsfare [s. 12] maatte søge Kirke, hvor de bedst kunde, og næsten været som Faar, der havde ingen Hyrde, befrygtendes, om Hr. *Otto Ravn* samme Gjeld entvigede, man ikke skulde bekomme nogen Person, som Menigheden vilde betiene, hvorudover Guds hellige Ord, samt de høiværdige Sakramenter kunde paa den Sted komme i største Foragt og Menigheden udi et ryggesløst Liv geraade, hvilket for den høieste Gud ikke var at forsvare; da,

⁴ At Justedalen i fordom Tid har havt Navn af *Apostels gods*, er urigtig; men maaskee har det hørt enten ganske eller tildeels til det store og betydelige Gods, som var tillagt Provsten ved Apostlernes Kirke i Bergen, og som efter Reformationen blev bortforlænet til Adelsmænd, iblandt hvilke Baron *Oluf Rosenkrands* til Egholm, som fik det 1651 i Forlæning, var, om ikke den sidste, dog en med de sidste. Over det af dette Gods, som laae paa Voss i Søndre Bergenhuus-Amt, er Sigt- og Sagefaldsrettigheden afhændet til Private, som sees af Reskript 21de Dec. 1787.

paa det saadant udi Tide kunde forekommes, have vi, paa vores allernaadigste Herres og Konges naadigste Behag, forbemeldte Jystedals Gjeld tillagt et Annex, kaldet *Gouppen*, som hidindtil haver ligget under Lyster Gjeld i Sogn, udi hvilket Annex Hr. Otto Ravn skal paa en af Præstebolens Jorder til samme Gouppen forblivendes at residere, saa bemeldte Gouppen herefter kan agtes for hans Hovedkirke og Jystedalen for en Annex, hvilke tvende Kirker, nemlig Gouppen og Justedalen, Hr. Otto Ravn herefter med Ordet og Sacramenterne efter vores Kirkeordinants skal betiene og hver tredie Søndag i det ringeste Tienesten i Jystedalen, naar han ikke af Guds Veirig forhindres, forrette, som han for Gud og sin vedtløbørlige Øvrighed agter at ansvare, og herefter med de andre Præster udstaae, hvad Besværlighed og Tyngde, som af Kongelig Majestæt paabydes, enten med Skat [s. 13] eller anden Udredning, og ellers udi Levnet og Omgængelse sig anstille og forholde, som en Guds Ords Tienere egner og vel anstaaer. At saadant paa Hans Majestæts Behag og videre Ratification af os er bevilget og samtykt, vidner vi med vores Signeter og egne Hænder underskrevne. Bergen den 16de Martii 1636."

Jens Bjelke *Ludvig Munthe*
(L. S.) (L. S.)

Heraf maa det komme sig, at een af Præstebordets Jorder, som ligger tæt ved Gouppne Kirke og beboes af tvende Bønder, har den Dag i Dag er det Navn *Præstegaarden*. Men hvorledes Justedalen er nu bleven et separat Præstegjeld,⁵ kan ingen give videre Underretning om.

Man seer ellers af ovenstaaende Rescript, at Justedalen bestod den Tid ikkun af 12 smaa hele og 12 halve Jorder, tilsammen 24, da der nu for nærværende Tid ere flere, nemlig i alt 27, og i Aaret 1742, da jeg tiltrædte Justedalens [s. 14] Kald, vare her 29 gaardbrugende Jorder. Hvorledes dermed haver sig, at Gaarderne fra 24 til 29 og nu 27 i Tallet ere formerede, er vel snart ubegribeligt, siden ingen Mand her paa Stedet, i hvor gammel han er, kan enten selv sige af eller har hørt nye Rydninger at være skeete nogensteds i Dalen til nye Jorders Istandsættelse, uden saa skulde være, at de Jorder, som en Tid af Isbræen ere borttagne ved dens Fremvekt, ere igien optagne, naar den har gaaet tilbage igien, hvilket synes vel ugrundet og urimeligt, men dog for sandfærdigt berettes, at dette Isbjerg flytter sig baade frem og tilbage.

⁵ Efter [Ramus's Norges Beskrivelse Side 167](#) skulde der, foruden Justedals Hovedkirke, endnu være en Kirke her i Præstegieldet, som han kalder Udver's Kirke. Justedalen udgjør ellers, i Henseende til Jurisdictionen, et Skibrede, hvis Ting dog ikke holdes her, men i Lyster.

Breen

Denne *Iisbræ*,⁶ nærmere at melde, er et forfærdeligt høit Iisbjerg, som ligger oven over de høie Fielde, og har skudt sig ned paa den vestre Kant baade i Krondalen og i Milvirsdalen, hvor, ligesom Dalene brede sig ud til, [s. 15] har den i sin Fremvekt udvidet sig mere og mere. Den er af Couleur himmelblaa, og saa haard som den haardeste Steen nogensinde kan være, med store Revner og dybe Huler og Gab overalt lige ned i Afgrunden, at ingen, endskiønt det ved Maaling er prøbet, kan faae dens Dybhed at vide. Naar den skyder sig i sine visse Tider frem, da høres en stor Lyd, ligesom af et Orgelverk, og fører den for sig, som den trykker fra Afgrunden af, umaadelig med Jord, Grus og Stene, langt større end noget Huus kan være, hvilke den end ydermere knuser smaa som Sand. Om sommeren staaer der en forfærdelig kold Vind og Blæst fra den. Den Snee, som om Vinteren kan falde paa den, fortæres vel om Sommeren; men Iisbræen tilvoxer jo større jo større. Og ligesom den om Sommeren fører med sig en umaadelig Kulde, at de derved nær beliggende Jorder ei allene i Henseende til Sæden tage stor Skade, men endog Folket, der haver sin Slaatt der nær ved, kan ei bestaae høieste Sommers Tid i stærkeste Hede og Solskin ved sit Arbeide, uden de ere skarp vinterklædte: saa fører den og dette med sig om Vinteren, at der er langt koldere paa andre Steder end der, hvilken Transmutation er mod Naturen ganske stridig. [s. 16]

Under dette Iisbjerg fremkommer i begge Dalene en stor Mængde Vand, som samler sig imod Kregedalen, og med de andre Fieldvande udgiør en umaadelig stor Elv, snart som en halv Søe i sin Fart med Susen og store Bølger; ja formedelst den store Magt, Vandet haver, udrives ei allene de slette Veie overalt, som det overgaaer, men endog Jorden undermineres, saa at den falder ud med Eng og store Træer, som sønderknuses og af Elven føres ned til Søen, hvilken store Skade foraarsager omsider, desværre! Justedalens totale Ødelæggelse, om Vandet vil herefter saaledes continuere med at udrive og overskylle, som det hidindtil har gjort, og paaført megen Skade paa de fleste Jorder.

I Følge med dette Vand, som udsuser af den store Iisbræ, fremkommer og et svart fiint og som med Sølv blandet glittrene Jernsand, som Elven fører med sig og kaster op her og der paa Landet, som man, naar Elven er liden, kan opsanke, dog ikkun i smaa Quantiteter; men det er af en særdeles Tyngde, saa at et Par Skiepper kan være en temmelig tung Kløv for en Hest at bære. Og er dette Sand meget begierlig søgt paa adskillige Steder; især bliver det end ydermere bestilt fra sine Steder i Bergen, og kan det ei allene bruges til

⁶ Om Justedalens Snebræ eller Isbræ haves nogle Efterretninger af en af Stedets forrige Præster *Hans Viingaard* i *Strøms Søndmørs Beskrivelse I D. S. 46 f.*, og af *Hr. Prof. Vahl* i *hans Iagttagelser paa en Reise gennem Norge 1787*, i *Naturhistorie-Selskabets Skrifter, 2det Bind 1ste Hefte S. 64 ff.* Cfr. ogsaa *Hiorthøy* om *Gudbrandsdalen I D. Side 16, og 2 D. Side 62 f.* og *Arentz* om *Søndfiord* i *Topogr. Journal 8de B. 29de Hefte S. 19.*

Skriversand, men endog til at slibe Knive med og polere Jern, som [s. 17] derefter bliver særdeles glittrende og som Staal glindsende, at man kan speile sig deri.

Øydeleggingane til breen

Jeg har foran erindret, hvorledes denne Iisbræ har paa den vestre Kant skudt sig ned ei allene i Krondalen, men endog i Milvirsdalen. I denne sidste Dal, hvor den nu forefindes, foregiver Almuen, at der i gammel Tid skal have været en stor slet Dal, hvor sex Jorder have været. Vist nok er det, at det klarligen lader sig see der har været en stor og slet Dal, hvor Iisbræen nu ligger, og kan altsaa foranførte Foregivende være troligt, allerhelst man seer klarlig for Øinene, hvorledes den aarlig har tiltaget og skudt sig frem og tilbage.

I Aaret 1742 in Medio Augusti var K.M. Foged med Sorenskriveren der paa Stedet til Aftagsforretning paa de Jorder, som ere Iisbræen nær hosliggende og af den beskadigede. Da blev der maalet fra Bræen til første Huus, som stod nærmest derved, og befandtes da en Distance af hundrede Alne derimellem; men fra bemeldte Tid til Aarsdagen derefter 1743 havde Iisbræen ei allene skudt sig frem de 100 Alne i Længden, foruden umaadelig i Breden, men endog borttaget Husene, omkastet dem, væltet dem for sig med en umaadelig Mængde af Jord, Gruus og store Stene fra Afgrunden og knuset dem i ganske smaa Stykker, som endnu er tilsyne, [s. 18] og Besidderen maatte med hast forlade Gaard og Grund med Sine og Eiendele og søge sig Huus, hvor han kunde. Foruden at denne Gaard, som kaldtes Nigard, er med Ager og Eng i Grund ødelagt, har Iisbræen nærmet sig i de paafølgende Aaringer til en anden Jord, kaldet Bjerkehougen, borttaget dens Ager og Eng, saa de bare Huse staae tilbage, og altsaa er ubeboelig: i hvilken Henseende jeg ei har villet eller kunnet anføre disse Jorder, som total ødelagte, iblandt Milvirsdalens Gaarde.

Man har ellers erfaret, hvorledes den fra 1748 er gaaet tilbage, men kun meget langsom, dog saaledes, at det kan kiendeligen mærkes.

Foruden at den gjør daglig stor Skade med Vandløb, saa foraarsager den Kulde eller Vind, der kommer fra denne Iisbræ, om Sommeren Frost paa Agrene paa de fleste Jorder her paa Stedet, at næsten hvert Aar indtræffer her Misvext; ja ved det, at den kolde Vind skyder sig langs nedad Dalen med Elven i en stærk Nedfart til Søen, fornemmer man og til den i Goupen og paa Rønne.

Ferdsel over breen

Over denne Iisbræ kan man fare til og fra Justedalen paa tvende Steder til Indvigs Præstegjeld i Nordfiord, baade gaaendes og farendes med Kløv og Kreaturer, som man der [s. 19] pleier at tilforhandle sig. Næmlig her i Krondalen reiser man fra Gaarden Bersæt til et Annex, kaldet Aalden, hvor den første Gaard, man kommer til paa hiin Side af Bræen, kaldes Qvame; og bestaaer denne Veis Længde af halvtredie Miil. Her er Iisbræen saa stor, at Skyerne støde an paa den, og de høieste Fielde ligge dybt neden for den som en Afgrund, at man knapt engang kan see den, mindre tage Mærke paa dem til sin Reises Fortsættelse, saa man, for ikke at fare vild, har opsat Varer paa Bræen af Træ som Milepæle, og endda maa man have med sig herfra velbekiendte Folk til Ledsagere; at man ikke skal enten fare vild eller falde ned i de forborgne dybe Huler og Gab, som paa sine Steder findes paa Bræen, hvor Sneen kan være sammendreven og ligge løselig ovenpaa Hellerne og bedække dem. Denne Vei fares ei saa jevnlig, saasom den besværligste og farligste.

Det andet sted, man farer over Iisbræen, er i Milvirsdalen, dog ikke paa det Sted, hvor den foran findes beskrevet at være nedkommen lige for de tvende Gaarder Milvir og Elvekrog – Thi strækker den sig paa adskillige Steder og i adskillige Præstegjælde baade i Længden, Breden og Høiden, og, som gamle Mænd forklare efter deres Fædre, har den skudt sig og udvidet sig i 9 Præstegjælde; dog vides og kiendes [s. 20] deres Navne ikke alle, som nogle af dem ligge i Nordfiord; eller veed man at nævne nogle af de bekiendte Steder, hvor den lader sig tilsyne, som for Ex. langt ud paa Vestranden i Fylkisbygdens Præstegjeld, i Sogndals-Dalen i Sogndals Sogn, og over Leikangers Hovedsogn, hvor man fra Vig tvert over Fiorden kan see den: paa disse Steder sees den her udi Sogns Provstie, og i Nordfiord i Indvigs Præstegjeld. – Stedet da at melde om, hvor man i Milvirsdalen reiser over Iisbræen, er ved foranførte Gaard Nedre-Faaberg, hvor forbi man farer en Miil frem i en slet Dal kaldet Stordalen, hvor Milvirsdals Almue haver sit Fæe gaaendes om Sommeren: der begynder Bræen, hvor man reiser over og kommer ned til et andet Annex i Indvigs Præstegjeld, kaldet Opstryn; og er Bræen herover ikkun fem Fierdingers Vei til første Gaard navnlig Grejung i det Annex. Paa denne Kant at fare over er Iisbræen ikke saa høi, at jo Fjeldene ligge høiere, dem man benytter sig af som Varer at see efter, paa det man ei skal fare vild af Veien; dog maae man have kiendte Veivisere med sig, eftersom Veiene ere ligesaa vildsomme og farlige her, som før er meldt om Veien fra Bersæt. De Tider, man allene kan reise over Bræen, er fra Paaske til Mikkelsdag, da man maa passe, det er klart Veir, formedelst den [s. 21] tykke Skaadde, der ellers ligger paa Bræen, naar Himmelen er skyet, da man ikke kan see for sig, mindre fare Veien, ligesom man da umuelig kan vide, hvor man er, men maa frygte for at nedsiunke hvert Øieblik i Afgrunden. Man maa og klæde sig skarp vinterklædt formedelst

Kulden af Bræen, der forhindrer Solens Hede høieste Sommers Dag, saa og indrette sin Reise saaledes, at man kan komme over Bræen samme Dag, man begiver sig paa den, af Frygt baade for paakommende Uveir og Mangel paa Hvilesteder.

Denne Vei farer Almuen her paa Stedet gjerne aarlighaars over, da de tilforn overlægge med hinanden, at de mange kan reise tilsammen. Og føre de did med sig, hvad de forfærdige her hiemme om Vinteren tilforn af Trævarer, Truge, Ambre, Skaaler, Øser, Træskeer m. m., som de der strax faae afsat og bedst betalt. Didfra føre de ei noget stort, undtagen det kan indtræffe, at de medbringe tilbage Havre, Sild og Korn, dog ikke af nogen Importance. Did fare ogsaa Handlingskarle og kiøbe Kreaturer derfra, som de føre herover igien, samt Heste, undtagen de, som have hiemme i Valdernes i Christiania Stift, hvilke, naar de fare denne Vei over Bræen og tilforhandle sig i Nordfiord store Drifter med Kreaturer og Heste, komme ikke gjerne [s. 22] denne Vei tilbage igien, men fare en anden bekvemmeligere og komme ned ved Leikanger, hvorfra de siden reise til Søes til Leirdal og fremdeles over de Fielde til deres Hiem.

Man hører dog ellers ikke gjerne nogen at komme til Skade eller Ulykke paa Bræen; dog traf det 1742, at en fattig Mand omkom paa den, som havde Hiemme her paa Stedet, og vilde til Nordfiord at bede sit Brød, men er ei til Datum funden paa hvad Sted i Bræen han er bleven. I Aaret 1743 mistede en Gaardmand her en Hest, da han kom fra Nordfiord med en Kornkløv, og bekom han vel Kornet igien, som Folk kom han til Hielp og med store Reeb hissede det op af Bræen, saasom Gabet paa det Sted til hans Lykke ei var meget dybt, men Hesten var død; thi det er plat umueligt at komme levendes op igien for den, som gaaer løs og falder ned i en af disse Sprækker, dem man ikke kan tage sig i Agt for eller see, fordi Vintersneen ligger saa løselig paa Hullerne og bedækker dem, at man ei kan vide andet, end man farer en sikker Vei, før Livet er borte. Derfor maa man have En med, som er den rette Vei vel bekiendt og man kan fidere paa; og NB. derfor pleie og de, som reise derover, at have Reeb med sig, paa det, om Taage og Uveir skulde paakomme, medens de ere paa Bræen, de da [s. 23] kan være samlede, og da binde de sig fast den ene til den anden, at, ifald en ulykkelig skulde falde i et Gab, de andre da strax kunne være tilrede og hielpe ham op igien.

Dette er alt hvis man veed at anføre om Iisbræen.

Ferdselen austover

Ellers som Justedalen er landfast i Sør med Lyster, i Vester med Nordfiord, saa er det og combineret med Christiania-Stift i Øster.⁷ Det Sted, hvorfra man begynder sin Reise og Veien

⁷ Egentlig Gudbrandsdalen.

løber, er her i Milvirsdalen fra Gaarden Øvre-Faaberg en god farendes Vei igiennem Skov og Marker, og er herfra Kirken til første Kirke i bemeldte Stift navnlig Skiog Kirke, som er Annex til Vaage⁸ Præstegield, 10 Mile, men til Hovedkirken 11 Mile. Den Vei reiser ellers Almuen gjerne herfra hvert Aar in Ultimo Augusti, enten til Christiania hvortil er 30 Mile, eller til Røraas Kobberverk jevnligst, hvortil er 32 Mile, da de passere Dovrefield igiennem, hvortil er 14 Mile, med Slagt, [s. 24] Smør og Talg. Fra Røraas, hvorhen de helst begive sig, som de faae sine Varer der bedst betalte, føre de ei gjerne andet, end adskilligt gammelt Jerntilfang, som de kan faae for let Kiøb, det de her hiemme omsmide til deres fornødne Gaardsbrugs-Redskaber; thi de fornødne varer til Huusholdning, Korn, Sild m. v. tilforhandle de sig enten i Lyster eller Goupnen, hvor de igien bortsælge Næver og Kreaturer iblandt af stort og smaat, naar det bliver søgt hos dem.

Svartedauden, øydetida og Jostedalsrypa

I Henseende til Justedalens nuværende *Bebyggelse*, da fortælles dette:⁹ Efterat den saa kaldte sorte Død havde overgaaet Justedalen og alle, undtagen et eneste lidet Pigebarn paa foromtalte, nu ødelagte, Gaard Birkehougen i Milvirsdalen, vare bortdøde, har Kreaturet søgt igiennem Skovene og nærret sig paa Marken, som løber til forbemeldte Vaage Præstegield, hvor folket, som saae en stor Deel fremmede Kreaturer, blev heel forskrækket, tog da Kreaturet i [s. 25] Forvaring, og, da de ei fornumme Folk komme at søge efter det, toge nogle sig for at reise herover, som de frygtede det ei maatte staae vel til i Justedalen; og da de vare hidkomne, saae de Folket overalt at ligge døde, hvor de kom i Husene, og kunde ei finde nogen at tale med om dette bedrøvelige Syn. Omsider da alle Gaardene vare besøgte og de vilde begive sig til deres Hiem igien, bleve de vaer i Birkehougskoven et lidet Pigebarn, der didhen havde søgt sin Tilflugt, eftersom hun først havde faaet dem i Sigte, hvilket Barn de først raabte til; men da de fornam hun mere og mere søgte ind i Skoven for at skiule sig for dem, istedet for at de havde ventet hun skulde have nærmet sig til dem, maatte de tage sig for at fange hende; og da de med stor Besværlighed omsider havde faaet hende fat, der var som en vild Fugl, og de ei forstode hendes Tale eller hun deres, toge de hende med til Vaage, angav alt hvad de havde seet og passeret var, og blev dette Barn da opdraget

⁸ At her og et Par andre steder nævnes Vaage Præstegield, maa uden Tvivl være en Feiltagelse, istedet for Lombs Præstegield. Skiog Kirke er formodentlig den samme, som sædvanlig kaldes Skieager Kirke, og er Annex til Lomb. *Bing* har for Vaage (eller, som det staves i Haandskriftet, Voge) urigtig læst Vang. See S. 313.

⁹ Ramus synes Forfatteren enten ikke at have kiendt eller ikke agtet paa; thi han har intet af hvad der findes hos [Ramus S. 166](#) om Justedalens *første* Bebyggelse 1348, for at undgaae den sorte Død: en Beretning, som og i sig selv er lidet rimelig, da Justedalen formodentlig har været bebygget længe før *Midten* af det fiortende Aarhundrede.

der en Tidlang, og kaldet med det Tilnavn Rypen (med hvilket Navn Hübner i sin Geographie anmærker dette Steds Indvaanere, naar han taler om Justedalen).

Imidlertid har Justedalen ligget øde endeel Aaringer og været ubeboet, hvorudover Husene nedraadnede, Ager og Eng forgroede med Skov, indtil, efterat adskillige Privilegier og [s. 26] Friheder for Skat og anden Udredning bleve lovede dem, som dette Sted igien vilde oprydde og beboe, have, saasom det rygtedes, endeel af Nordfiord af Mangel paa Ophold givet sig paa Reisen herover og taget sig for at rydde til Ager og Eng, da Faaberg-Gaardene vare de første, som paa den Kant af Nordfiordinger bleve beboede, og Myklemør-Gaardene af dem, som kom her frem neden fra denne Side af Søen. Foranførte Pige begav sig og omsider, da hun var kommen til Aar og Alder, til sit Fødested, blev gift og boede til sin Død her i Justedalen. Og skal al hendes Afkom være bleven kaldet med det Navn *Rypeslægten*. Af denne Familie veed ingen tilforladelig at sige nogen at være tilbagelevende; dog formenes efter endeels Beretning, at nuværende Lehnsmand her, Tøger Ottesen, skal være udsprungen af denne Rod. Man seer da heraf, at dette Steds Indbyggere fra første Grund, siden den sorte Død overgik Stedet, ere Søefolk og mestendeels Nordfiordinger.

Innbyggjarane

Indvaanerne, nærmere at beskrive, ere, i Særdeleshed af Bondestand, af gode Hoveder til at lære og begribe en Ting, og et poleret dog derhos et politisk Folk, at man aldrig kan slaae Grund hos dem, og formedelst det Svogerskab og Slægtskab, de ere med hinanden i, et [s. 27] sammenholdent Folk. De ere meget for at holde sig nette i deres Klædedragt og reenfærdige i deres Huse, saa der stikker hos dem i deres Fattigdom et Slags (priisværdig) Ambition om sig selv. I deres Mad og Spise ere de meget nette om sig, det sees ei saa nøie, hvor slet den end kan være; thi om de end kunde paa sine Steder undgaae Barken til Brød, er dog Vanen bleven den anden Natur hos enhver, at de ei kan trives, uden at de have enten Furrubark- eller Almebarkmeel iblandt deres daglige Brød, hvilket maa være kommet af den idelige Brug fra Barnsbeen af, især som her ere frossene Jorder og Kornet ei kan strække til den aarlige Føde, med mindre de til Hielp maae indkiøbe det hvert Aar, ligesom og de have intet at vende i Penge af nogen Importance til Kornkiøb, uden det Fæe, de kan have opklækket; thi Tømmerskov findes her ikke af nogen Værd, og Fiskerie falder her ikke i nogen Maade, thi er Elven tyk og Vandet leerblandet, at Fiskene skye det og vil ei begive sig fra Søen her frem i Elven.

De ere og meget langlevende, saa det er et rart Exempel nogen døer, hvilket tildeels maa komme deraf, at her er frisk og sund Luft; tildeels forsyne de sig gierne med

Angelicarod, som de kalde Qvannerod, den de plukke eller grave op af Jorden for St. Hansdag i Fieldene, hvor [s. 28] den voxer, og for at præcavere sig for Sygdomme gjerne bide derpaa; ligesom de og i slige Tilfælde forsyne sig med Bævergæl og Hvidløg, den de gjerne have og bruge i Husene, naar Sygdom skulde paakomme, saa man fornemmer ei her, som ved Søkanten, til adskillige grasserende Svagheder.

Overalt er det mærkeligt, at hvor ondt Folket end kan lide her, skiøtte de dog ikke om at begive sig til andre Steder at boe, som de ei kan trives der. Aarsagen hertil er endeel den usunde Luft, der falder ved Søkanten, ligesom og det haarde Arbeide, der gives paa andre Steder fremfor her, hvor Jorderne ere magelige at vinde, fremfor ved Søen; thi ligge Markerne med sine Lodter og Lunder tæt ved Jorderne, naar man paa andre Steder kan have hele Mile at hente Foder om Sommeren og Riis til Kreaturet om Vinteren, som disse slippe for; i hvilken Henseende, reent ud sagt, jeg er af den Mening, at dersom en rig Mand her kom paa en Søjord at boe, blev han inden kort Tid udarmet og maatte crepere.

I Henseende til deres Sprog finder jeg ei noget at anmærke.

Jordbruk, handverk, jakt og årssyklus

De ere ellers meget hændige til at arbeide med deres Tollekniv og Øxe i Træ, ligesom de og have oplært sig selv i adskillige Haandværker, [s. 29] som Smede-, Dreier-, Snedker-, Skomager- og Skræderprofession. Og er den ene den anden saaledes behielpelig og Haand rækkende, at de slippe at søge til fremmede Bygder om Hielp, naar de behøve noget; og foretage de sig gjerne saadant Arbeide om Høsten og Vinteren formedelst deres Jorders Vinding.

I at skyde ere de heel øvede, hvorfor og, saasart et Drengbarn er kommet saavidt, at han kan løfte Bøssen, exercerer han sig paa staaende Fod i at skyde, hvilket og fornødiges høilig, paa det at Udyr ei skal tage formeget Overhaand og beskadige Folk og Kreaturer.

Fremdeles ere de meget verserede i at udregne og uden Almanak vide det tilkommende Aars Omgang, samt Tiden, naar og hvorvidt de rørlige Fester kan flytte sig frem og tilbage, hvorfor de ei agte at bruge Almanaken, ei heller reflectere paa dens Sigende, uden de alleneste kan remarqvare visse Ting og Poster deri, som for Ex.: de fire Tamperdage, og første Onsdag efter Paaske ere deres særdeles Mærkesdage; thi holde de for, at det Slags Veir, som indfalder paa een af disse fire første, vil gjerne holde ved til den anden udløber, og det Veirilig, som lader sig tilsyne paa første Onsdag efter Paaske, vil gjerne holde ved til første Onsdag efter Pindsetid. De observere og af Almanaken nogle andre Dage, [s. 30]

nemlig: Gregorii Dag,¹⁰ som de kalde Gregorii Messe, da de opgrave Muld af Marken og sprede over Sneen, hvor deres Agre ligge, hvilken æder sig igiennem Sneen, at Ageren bliver bar til rette og deres visse Sædetid; dernæst Tiburtii Dag, den de kalde ny Sommermaals-Dag,¹¹ hvilken de nøie iagttage, først for at observere, hvorledes Vaaren vil skikke sig og lade sig tilsyne, dernæst hvorlænge de kan regne til Kreaturet kan begive sig paa Marken; Korsmissedagen,¹² som er den sidste Faredag for dem, som skal flytte. Laurentii Dag,¹³ den de kalde Larsugedag, give de meget Agt paa, som i den Uge staaer Kornet størst Fare for Frost, hvorfor man seer meget derefter, især hvad Slags Kant Vinden staaer fra; thi er det da Nordenvind og klar Himmel med Blæst om Natten, hvoraf Kornet bliver iset som en Pind, [s. 31] slipper det Frosten; men er det samme Vind, klart Veir og stille, da, saasart Solen skinner paa Ageren om Morgenen, pipper der af Kornet en liden Draabe Vand, og er det et vist Tegn, at Kornet er frosset. Ligeledes den 14de Sept., som de kalde Høstkorsmisse, da de pleie at have indhøstet deres Ager og Eng og sluppet Kreaturet paa deres Hiemmarker fra Stølen.

Herhos man jeg ei forglemme at erindre, som noget mærkeligt, om Ageren, naar og hvilken Sæd der bedst skal komme sig for og blive bedst i Korn at høste, hvilket Almuen nøie lægger Mærke til. I Ageren findes et Slags krybende Dyr, af Couleur sort, af Skabning snart som en Snegl, af Længde som en god halv Finger og temmelig tykt og rundt derhos, som haver sex laaddene Been, dog ikke altid lige lange; et Aar kan de være lige lange, et andet Aar de to første længst, et andet de to midterste længst og de fire andre kortest, og saa ligeledes med de tvende sidste. Dette Kreatur kaldes med tvende Navne, nu Agerketten, nu Muldoxe, og gjør det ikke i nogen Maade Skade paa Kornet, men holder sig saaledes stedse nede i Jorden, hvorfor man ei heller seer den, uden naar man pløier eller med Forsæt graver omkring i Ageren derefter. Paa dens Been har man sit Mærke, hvilken Sæd der bliver den bedste, saa at man [s. 32] holder for, at ere de tvende første Been paa den de længste, bliver det Korn, man saaer tidlig, det bedste o. s. v., hvilket enhver nøie observerer efter, og træffer det gierne ind, uden at slaae feil noget Aar her paa Stedet.

Ellers, i Henseende til Stedets Beskaffenhed og Aarsens Leilighed, rette de sig meest efter gammel Stiil, og regne derhos Aarets Maaneder ei anderledes end fra den ene Nymaane til den anden. Hvad Vinter her vil blive, naar Sommeren er tilendebragt, see de først om Høsten af Rognetræerne; thi bovne de med mange Bær, holdes for, at her vil næste Vinter

¹⁰ Det er den 12 Martii.

¹¹ Hvorfor de kalde den ny Sommermaalsdag, anfører Forfatteren ikke. Var det med Hensyn til den ny Stiil eller Gregorianske Kalender, som blev indført ved Forordn. 28de Nov. 1699, kunde Tiburtii Dag ikke indfalde den 14de, men den 2den April, hvilket viser, at de, ligesom andensteds, vedblive i deres brugelige Almanak at følge den gamle eller Julianske Kalender.

¹² Det er 3die Maji.

¹³ Det er den 10de August.

efter falde megen Sne; men ere der faa, da forventes liden og maadelig Sne, som og gierne indløber. Ellers mestendeels jevnligh om Vinteren have de Mærke paa Fieldene, hvad Veirigh der vil falde jevnligh imellem hvert Qvarteerskifte; thi turer det i de Fielde paa den østre Side ad Lysterveien, kan man vente Regn; paa den vestre Side ad Goupnen, da Sne; er det stille paa begge Steder, da Frost. Ellers er Sneen mangfoldig. Her falder dog naturligviis ikke ligemeget hver Vinter eller i hver Dal; somme Vintre liden eller ingen, og somme megen, dog med stor Forskiel; thi naar den kan staae som en Muur udenfor Veien i Niedalen og Kregedalen, er den derimod i Krondalen især saa [s. 33] overflødig, at man knap kan see Husene, hvilket kommer sig deraf, at, naar det regner henede, kan det snee der fremme; dog tiner den jevnlighst om Vaaren snarere af Marken der i Krondalen og Milvirsdalen, end her i Kregedalen og Niedalen. Dette foraarsager Soelgangen; thi omendskiønt vi om Vinteren her i disse Dale miste Solens Skin ei længere en sex Uger at regne fra i December til den 13de Januarii, som er den første Dag den skinner her paa Kirketaarnet, og de derimod i de tvende fremste Dale ei have eller nyde dens Skin fra imod Mortensdag til Maria Bebudelses Tid,¹⁴ saa i Henseende at Solen her i Disse Dale gaer tvert over dem, at Fieldene betage os dens Skin, og vi høieste Sommers Tid ei have længere Soelgang end fra Klokken ongefær 7 om Morgenen til imod 4 Slet om Eftermiddagen, og den derimod der fremme gaer langs ad Dalene, saa de nyde dens Skin fra om Morgenen imod Klokken 3 til imod Kl. 10 om Aftenen, faae de dertil baade før tilsaet og snarere indhøstet; derfor falder det bedste Korn, her findes paa Stedet, gierne der.

Den Tid, de benytte sig af til at søge efter det lidet Smaavildt med Ryper og Harer, her kan falde, er fra Kyndelsmisse til Mariae Bebudelses [s. 34] Tid. Siden derfra til imod Pintsetid, naar Sædtiden begynder, efter Aarfuglen. Fra noget før St. Hansdag til Mariae Besøgelses Dag,¹⁵ før Slaatten angaaer, ligesom om Høsten for Mikkelsdag, søge de to a tre Mile borte i Fieldene efter Rinsdyr. Biørneskytterie søge de til fra Mariae Bebudelses Tid første Gang, naar den kommer ud af sit Vinterleie, saalænge de kan spore ham i Sneen. Ellers (medmindre han kan have dræbt noget Kreatur, de da kan søge efter ham om Sommeren og passe paa ham, naar de vide, hvor han opholder sig) begive de sig ikke paa det Skytterie, før Løvene ere faldne af Træerne, da de kan spore ham iblandt Løvene, til Mortensdag, han gaer i sit Vinterleie; og da tragte de meest efter ham, thi da er han fedest, og naar de kan være saa lykkelige at faae en skudt, holdes den kierere end det bedste Slagt, hvorfor de nedsalte den til Vinterføde.

¹⁴ Det er den 25de Martii.

¹⁵ Det er den 2den Julii.

Til deres Dagsarbeide, især om Sommeren, at fortsætte, inddele de Dagen i adskillige Tider. Den første Tid, fra Klokken ongefær 4 om Morgenen til Klokken imod 7, kalde de Ottemaal, da de begive sig fra Arbeide til at spise, hvilken Spisetid de kalde Biskebeel. Derefter arbeide de til Klokken 11, da de spise anden Gang, hvilken Tid kaldes Douremaal. Hvorefter [s. 35] de lægge sig til Hvile til Middagstid, og derefter forføie sig til deres Arbeide til imod Kl. 4 Eftermiddag, da de tredie Gang spise, og kaldes den Tid Noensbeel; hvorefter de atter arbeide til silde paa Aftenen, de begive sig fra Arbeide, hvilken Tid de kalde Qvællsbeel.

De Jorder, som især ere enten Frost paa Ageren underkastede, eller staae Fare for, at Sneeskreer skal overgaae dem, ere i Krondalen disse: Bersæt, Grov, Snetun, Kronen; i Milvirsdalen: Milvir og Elvekrog; i Kregedalen: Yttrie, Vanberg, Bjerk; i Niedalen: Præstegaarden. Den slags Sæd, som her saaes, er Korn,¹⁶ og noget lidet Vinterrug.

De Kreaturer, her findes, ere, som almindelig andre Steder, Køer, Faar, Geder. Køerne have hver sit Navn, som de lystre, f. Ex. Fagesi, Bugros, Livros, Pentekoll, Busken, Rejnfog o. s. v. Faarene have ikke Navn. Gederne have derimod hver sit Navn, som f. Ex. Skjørnos, Blegeros, Qvidelien, Drive, o. s. v. Aarsag, hvorfor Gederne fremfor Faarene have Navn, er denne, at Faarene holde sig nærmest til Stølene og Folket, men Gederne sætte høist til Fields, hvor Folk ei kan komme efter dem, men lystre, naar deres Navn nævnes. Derfor har [s. 36] og hvert Slags Kreatur sin Formand for sig med Bielde paa, hvilken de følge. Ellers, endskiønt her ei er san stærkt Græs, som ved Søen, falde her dog bedre Kreaturer, triveligere og federe, hvorfor de og især til Melke- og Slagtebesten fra andre Steder søges.

Fremdeles man jeg ei forglemme, hvorledes Almuen her paa Stedet har oplært sig i at farve, forstaae uldent Tøi, det de kan sætte adskillige Couleurer paa, som baade er godt giort og derhos bestandigt, og det med adskilligt Græs, Løv af Træerne, og Rod, som opgraves af Jorden dertil, som for Ex. 1) Rødt at farve. Man tager et Slags Græs, som voxer i Fieldene som er stort af Vext, noget bredt, men derhos skarpt paa Bladene, snart i Lighed med Stærgræs, men kaldes Javne, og, efterat det er blødet i Vand, lægger man det uldne Tøi i, som skal farves rødt (hvilket man kalder her at beedte Tøiet), og naar det et Jevndøgn derudi er giennemtrukket, tager man et Slags Rod, som opgraves her og der paa de slette Marke, med smalle og tynde Stængler, og koger bemeldte uldne Tøi udi med ovenmeldte Græs, da Tøiet bliver mørkerødt. Denne Slags Rod, som dertil bruges, kaldes Fejre. 2) Dernæst med bemeldte Græs Javne og Birkeløv farves, ved samme Omgangsmaade, (ved foregaaende Blødning [s. 37] og Kogning) Brandguult. 3) Med et Slags Græs allene, som er aflangt, temmelig stort, og voxer i Fieldene, kaldet Skore, farves Græsgrønt eller Lysegrønt. 4)

¹⁶ Herved forstaaes formodentlig Byg.

Endelig med Barken af Orretræer og et Slags Grus, som samles oven paa den tynde Sne paa Myrene om Vaaren, naar imod Marken sees igiennem Sneen, og er blodrødt at see til, koget sammen, farves Sort. Og ere alle bestandige Farver. De andre Slags Couleurer at farve, hiemkiøbe de fra Bergen; dog ei andet farves gierne her, uden som meldt er, og Blaat, hvortil de allene hiemkiøbe Indigo og Alun.

Skove findes her ikke af nogen Værd, forstaae til Tømmer og Bord. Ellers haves til enhver Gaard sammenblandede Skove af Birk, Orr, Rogn, Selje, Alm og Æsp, dem de, undtagen Orren og Birken, hvilke de bruge til Ved, ere meget sparsommelige over, som de om Vinteren, enten i Mangel af Foder eller og for Vaarens Længde, hugge Grenene af og give Kreaturet, som gierne vil have det; og at de desbedre kan trives, maa man give dem det iblandt, hvorefter de baade blive bedre fodertidige og see bedre ud.

Fjell og bruer

De mærkværdige Fielde, som (fortiden at Dalen paa begge sider er besat med Fielde) findes her og navngives, ere disse de høieste. I [s. 38] Krondalen, hvor man farer ind, ligger et kaldet *Høineppe*, om hvilket er ei videre at erindre, end at det er meget stort. I Milvirsdalen er ligeledes et, som ligger strax ovenfor Gaardene Milvir og Lien, navnlig *Li Axel*, om hvilket er ei heller noget at mærke, uden at Iisbræen her holder sig op til den nordre Side. I Kregedalen over Gaardene Kregen og Kjervig er og et, kaldet *Geisdals Klippe*, hvilket staaer op i Luften med tvende høie Spidser som store Taarne; og fra midt i dette Field og imellem disse Spidser udfuser et ferskt Vand, som perpendiculair nedfalder i Dalen, og, formedelst det stærke Fald fra saa stor en Høide, staaer et stort Driv fra Jorden i Veiret af Vandet, som en stærk Regn meget høit, og efter Gisning over hundrede Alne i Høiden. I Niedalen over Gaarden Aasen findes det fierte og allerstørste, kaldet *Vangsnen*, hvorom et at mærke, først, at Sneen gaer aldrig ganske af om Sommeren, nemlig høiest i Spidsen; dernæst seer man Solen der allerlængst her i Dalen, som det sidste Sted den slutter med sit Skin i Spidsen derpaa ved sin Nedgang; endelig tilstaae endeel, at man deroppe fra kan see i klart Veir ud til imod Vig, som er 9 Miles Vei i Længden.

De Broer, man farer over i Dalen, ere efterfølgende: 1) I Krondalen ere 7 i Tallet, [s. 39] hvoraf de 6 løbe een fra hver Gaard til Stølene, som ligge lige for Gaardene paa den anden Side af Elven; den syvende er en Almindingsbro for de Reisende til Krondalen, og haves ingen Navn. 2) I Milvirsdalen ere tre, alle Almindingsbroer, og uden at navngives. 3) I Kregedalen ligeledes findes to almindelige Broer. 4) I Niedalen ligeledes tvende, hvoraf den sidste kaldes Fossebroen. Over denne staaer om Sommeren, naar Elven er meget stor, et stort

Driv som en Regn, saa at Broen et glat, derfor man man see sig vel for, at man ikke skal falde ud, thi da er det umueligt at bierge Livet.

Prestegarden og kyrkja

Efter denne korte Anmærkning om Justedalen, vil jeg erindre om *Præstegaarden* allene, at den ligger tæt ved Kirken og er en med de farligste Jorder at beboe, som Kornet jevnlig hvert Aar bortfryser og man idelig er Fare exponeret paa den for Sneeskreer om Vinteren, helst naar det er Vestenvind, megen Sne i Fieldene og løs Sne, den da befrygtes for tilligemed Kirken at skulle ødelægges og Folk omkommes. Vel ere her hvert Aar komne Sneeskreder paa to Steder ind paa Ageren, men som den af Regnen er bleven compact, har den ei kommet saa langt, at den har naaet Husene, eller ført stor Vind med sig, dog bliver aarlig Skov og Mark derved foragtet mere og mere. Dens Navn er *Breums* [s. 40] Præstegaard. Den er i en slet Tilstand, for Almuen er liden, hvorefter Præsterne have maattet holde til i en Røgstue som deres Huusvære. Den ligger ongefær midt i Præstegieldet. Der er intet Mensalgods til.

Førend jeg træder nærmere til Kirken at melde om, vil jeg anføre, hvad der fortælles om dens Opbyggelse. Efterat den sorte Død havde overgaaet Justedalen, Folket var bortdødt og alting baade Skov og Mark forgroet, eftersom Stedet var en Tidlang ubeboet, og Folk fra adskillige Steder havde atter opryddet Gaardene og beboet Jorderne, skulde her da bygges en Kirke. Stedet skal da være blevet udvalgt dertil noget fra Præstegaarden paa en liden slet Plan frem efter i Dalen, som kaldes Kirkestein (hvor endnu sees med Stene at være lagt i gammel Tid); men skal det, man havde bygget paa Kirken, være nedrevet om Natten og fundet paa den Bakke, Kirken nu staaer, hvorpaa man da skal have besluttet at omhugge al den Smaaskov, som stod paa Bakken, og, ved at ryddiggjøre den og opgrave Rødderne, fundet Klokken, som nu er i Kirken, i Jorden: saa Kirken er paa det Sted eller Bakke strax ved Præstegaarden beliggende.

Hvad Aar denne Kirke er først bygget, kan ei gives tilforladelig Efterretning om, dog [s. 41] saavidt sandfærdig meldes efter et gammelt Regnskabs Eftersyn og Approbation, at en Præst, navnlig Hr. Tøger Jensen, har efter Ordre opbygget den, og er den efter dens Opbyggelse med Taarn 1660 den 2den October af da værende Foged Christoffer Gertsen med nogle Mænd besigtet, dens Bekostning beregnet til 216 Rdlr. Den er i sig selv en liden net Kirke, og naar den i Tide bliver efterseet, kan agtes saa godt som ny. Den eier intet Jordegods, men noget lidet Kreatur, nemlig 13 Køer, sexten Geder og 16 Faer, som nærværende Kirkeiere, nemlig fire bønder her paa Stedet (navnlige Ole Anders. Aasen, Hendr. Anders. Kregen, Ole Kregen og Jon Eriks. Garen) have i Possession og hos sig. Man kalder den ellers

en Lovekirke, som en og anden, endog for nærværende Tid, har givet, og continueres med at yde til den for adskillige Aarsager, end ydermere af Søefolk; dog har det høieste ei videre beløbet sig til i den Tid, jeg har været her, eller bestaaet af andet end et Voxlys. Men ere alle dens Ornament og Prydelser forærede til den af Adskillige, ligesom dens Maling er af Almuen selv bekostet og ydet derfor 14 Rdlr., da den i Aaret 1714 blev malet. Kalken, som er af Sølv, finder man indgravet udi, naar og af hvem den er givet, og staaer der paa den øverste Deel af Bægeret et [s. 42] Vaaben og Navnet Christian Bielke;¹⁷ neden paa Foden runden om staae disse Ord: "Til Herrens Lov og Ære ville vi denne Kalk forære til Jøstedals Kirke i Sogn-Lenden, christne Menighed at betiene 1636. Peder Ravn. Jens Jensen Skive. Hans Grimesen. Anders Madsen. Falgo Brodersen. Jens Mikkelsen. Nils Harbo. Peder Hansen. Herman Garman."¹⁸ Dyten eller Tabellen, som ligeledes er af Sølv, er givet af Hr. Otto Ravn (som efter foranførte Rescript var Præst her til Stedet og havde Goupen til Hovedsogn) hans Broder, som boede her paa Stedet, en rig og gudfrygtig Mand, og som levede allene uden Bestilling af Gaardsbrug, saasom han havde denne Præstegaard i Forpagtning av sin Broder, hvis Navn findes paa Tabellen, [s. 43] nemlig Hans Ottesen Ravn 1659. Han lod og opbygge en indlukt Stoel her i Kirken over Daaben, hvor han sad, naar han søgte Herrens Huus, over hvis Overdeel staae med ophævede Bogstaver i Træ udhuggede disse Ord: "Gud vær mig Syndere naadig og frie mig fra alt Ondt!" Neden om Stolen, langs med Foden, ere disse Ord ligeledes med ophævede Bogstaver at see: "Gud være storlig lovet! Hans Ottesen Ravn Ao. 1661." Hvo der har givet Altertavlen her til Kirken, vides ikke; men at den har staaet i Kopangers Kirke og derfra hid forflyttet, maa man slutte af de Ord, som ere malede paa den, saaledes: "Er denne Tavle skienket og foræret *Koupangers* Kirke til Guds Navns Æres Ihukommelse af ærlige og velagte Mand *Giøde Pedersen*¹⁹ med sin Hustrue Kirstine Pedersdatter Ao. 1609." De andre Zirater med Messeskiorte, Messehagel, Alterdug, [s. 44] skal en Præst efter anden her paa Stedet, Tid efter anden, have givet.

Dette er alt hvis man om Justedalen veed at bekiendtgjøre for nærværende Tid, hvis kortelige Beskrivelse hermed endes.

Breums Præstegaard, den 11te Maji 1750.

M. Foss, Pastor Justedalensis.

¹⁷ *Christian Bielke* er formodentlig den, som var en Søn af Rigets Canzler og var ved Chr. den 4des Hof. Han blev nedlagt i en Duel uden for Kiøbenhavn af en Bertram Ranzau i 1642.

¹⁸ *Peder Ravn* var da Laugmand i Bergen, men blev siden afsat. *Herman Garman* var da Toldskriver i Bergen, var tilsids første Præsident i Bergen, samt General-Toldforvalter. Hvad de øvrige have været, vides ikke.

¹⁹ Denne *Giøde Pedersen*, Foged i Sogn, som saaledes gjorde Gaver til gudelig Brug, var sigtet saavel for Manddrab og Hor, som for Almuens Udsuelse, som sees af en kongelig Befaling af 21de Aug. 1610, og i en anden af 11te Martii 1611 forbydes Lehnsherren i Bergen Niels Wind at bruge ham til nogen Bestilling paa Kongens Vegne.